

บทที่ ๔

ประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุของพระมหากัปปินเถระ

พระมหากัปปินเถระเป็นพระอสีติมหาสาวกองค์หนึ่งใน ๘๐ องค์ ที่มีปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ตั้งแต่การสั่งสมบารมีเพื่อการบรรลุธรรมในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระและ กัสสปะ จนกระทั่งชาติสุดท้าย แล้วได้ฟังสัทธรรมอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าด้วยอนุပ္พพิกขา ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน เมื่อจบพระธรรมเทศนา จึงขอออกบวชเป็นพระภิกษุ พระมหากัปปินเถระ ได้ฟังสัทธรรมเป็นครั้งที่ ๒ ด้วย อนุပ္พพิกขา ตลอดจนถึง อริยสัจ ๔ ในขณะนั้น จิตของพระมหากัปปินเถระเป็นสัมมาทิฐิ เกิดความศรัทธาเชื่อว่าหนทางนี้เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ แล้วน้อมจิตเข้าสู่โยนิโสมนสิการด้วยปัญญา ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน จิตเข้าสู่อริยมรรคมีองค์ ๘ ในขณะที่ฟังธรรมแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะสาวกในพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาจึงนำประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุของพระมหากัปปินเถระมาศึกษาดังนี้

- ๔.๑ การสั่งสมบารมีเพื่อการบรรลุธรรมในอดีตชาติ
- ๔.๒ ประวัติพระมหากัปปินเถระสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ
- ๔.๓ การบรรพชาอุปสมบท
- ๔.๔ ผลงานและการเผยแผ่ของพระมหากัปปินเถระ
- ๔.๕ การบรรลุธรรมของพระมหากัปปินเถระ
- ๔.๖ สรุปท้ายบท

๔.๑ การสั่งสมบารมีเพื่อการบรรลุธรรมในอดีตชาติ

การสั่งสมบารมีของพระมหากัปปินเถระ มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน มหากัปปินเถระอปทาน พระมหากัปปินเถระท่านได้เล่าประวัติของตนในอดีตชาติ สมัยพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และได้สร้างสั่งสมบารมีไว้ ดังนี้

๔.๑.๑. สมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ

สมัยพระเจ้าพุทธเจ้าปทุมุตตระพระองค์นั้น พระมหากัปปิยะเถระเป็นมหาอำมาตย์ ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาในพระนครหังสวดี ดังที่ท่านเล่าไว้ภายหลังบรรลุประอรหันต์แล้วว่า ครั้งนั้น เราเป็นผู้พิพากษาอยู่ในพระนครหังสวดี ได้เข้าไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังประกาศคุณของพระสาวกผู้มีสติ “ผู้กล่าวสอนภิกษุทั้งหลาย” อยู่ทรงยังใจของเราให้ยินดี เราได้ฟังแล้วเกิดปีติ โสมนัส นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยศิษย์ให้เสวยและฉัน แล้วปรารณานานันดรนั้น พระองค์ผู้มี ส่วนเสมอด้วยหงส์ มีพระสุรเสียงเหมือนหงส์และมโหระทึกได้ตรัสพยากรณ์ว่า มหาอำมาตย์ ผู้หมอบ อยู่แทบเท้าของเรา เขาปรารณาดำรงภิกษุผู้ให้อิवाทแก่ภิกษุด้วย การบริจาคบิณฑบาตนี้ และ ด้วยการตั้งเจตน์จำนงไว้ เขาจะไม่ถึงทุกติเลียดตลอดแสนกัป ในกัปที่แสนจากกัปนี้ จะมี พระพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มหาอำมาตย์นี้จะเป็นธรรมทายาทของพระพุทธเจ้าพระองค์ นั้น จะมีชื่อว่า กัปปิยะ เราได้ทำสักการะดีในพระศาสนาของพระชินสีห์ ละร่างกายมนุษย์แล้วไป สวรรค์ชั้นดุสิต^๑

๔.๑.๒ เกิดเป็นหัวหน้าช่างหูกในสมัยพระปัจเจกพุทธเจ้า

ในชาติหนึ่ง พระมหากัปปิยะเถระเกิดในสกุลช่างหูก หมู่บ้านตำบลหนึ่ง ใกล้พระนคร พาราณสี ครั้งนั้น ตัวท่าน ภรรยา และบริวารหนึ่งแสนคน ได้ร่วมกันอุปฐากบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ตลอด ๓ เดือน แล้วถวายไตรจีวร ตายแล้วทั้งหมดเกิดในดาวดึงส์^๒

อรรถกถามีปรากฏว่า ท่านเกิดในเรือนของหัวหน้าช่างหูกไม่ไกลจากกรุงพาราณสี คราวนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ อาศัยอยู่ที่เขาหิมวันต์ ๘ เดือน ถึงวัน เข้าพรรษาก็จะเข้ามาอยู่ในชนบท ๔ เดือน ท่านเหล่านั้นพากันมาอยู่ที่ไม่ไกลจากกรุงพาราณสี จากนั้นส่งตัวแทน ๘ องค์ ไปเข้าเฝ้าพระราชาเพื่อจะทูลขอหัตถกรรมก่อสร้างเสนาสนะ วันนั้น กำลังมีพระราชพิธีวิปสมงคล พระราชาทรงทราบว่ามีพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายกำลังมา จึงเสด็จ ออกมาตรัสถามถึงเหตุที่มา ทรงทราบแล้วตรัสถามว่า จะทรงว่างในวันที่ ๓ วันนี้ไม่สามารถจะให้ ตามที่ทูลขอได้ พระปัจเจกพุทธเจ้าปรึกษากันว่าจะไปขอหัตถกรรมจากหมู่บ้านอื่น

ขณะนั้น ภรรยาของหัวหน้าช่างหูกกำลังออกจากหมู่บ้าน เดินเข้าไปในกรุงพาราณสี เพื่อกิจบางอย่าง นางพบเห็นพระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นจึงเอ่ยถามถึงความต้องการ พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงบอกความต้องการเสนาสนะเพื่อเข้าจำพรรษา นางเป็นผู้มีศรัทธาและปัญญา ฟังเรื่องราวแล้วรีบ นิมนต์ว่า พຼ່ງนี้ดิฉันขอนิมนต์พระคุณเจ้าทั้งหลายมารับภิกษาของพวกดิฉันด้วยเจ้าคะ พวกท่าน

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๖๖-๘๐/๒๔๖-๒๔๘.

^๒ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๑-๘๓/๒๔๘.

กล่าวว่า นื่องหญิง พวกอาตมภาพมีจำนวนมากองค์ ถามว่า กี่องค์ เจ้าคะ ตอบว่า มีประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ นางกราบเรียนว่า ท่านเจ้าข้า ในหมู่บ้านของพวกดิฉันก็มีคนอยู่ประมาณ ๑,๐๐๐ คนเช่นกัน คนหนึ่งจะถวายภิกษาแก่ท่านองค์หนึ่ง ขอนิมนต์มารับภิกษาเถิด แล้วดิฉันจะให้พวกช่างรับก่อสร้างที่อยู่สำหรับพระคุณเจ้าทั้งหมด

จากนั้น ภรรยาหัวหน้าช่างหูกกลับเข้าไปในหมู่บ้าน ประกาศเชิญชวน ตนเองได้นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ไว้ ขอให้พวกเราช่วยสร้างที่อยู่ถวาย และเตรียมข้าวยาคุกับภัตอื่นไว้คอยถวายในวันรุ่งขึ้น คนในหมู่บ้านช่วยกันก่อสร้างประรำขึ้นท่ามกลางหมู่บ้านปูลาดที่นั่งทั้งหลายไว้ วันรุ่งขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้ามาตามนิมนต์ พวกเขาถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีต จนเสร็จกิจในการรับประทานอาหาร นางพาพวกสตรีในหมู่บ้านทั้งหมดมาไหว้ นิมนต์ให้พวกท่านอยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือน แล้วบอกให้แต่ละครอบครัวส่งผู้ชายเข้าป่า นำอุปกรณ์ก่อสร้างที่อยู่มา แต่ละคนได้สร้างบรรณศาลาขึ้นคนละหลัง การก่อสร้างดำเนินไปทั้งคืนและวัน จนเสร็จ ๑,๐๐๐ หลัง ก็กราบนิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธเจ้าพุทธเจ้าเข้าอยู่ แล้วปวารณาตนเป็นผู้บำรุงพอถึงวันออกพรรษา ก็ช่วยกันถวายผ้าจีวรมีค่าหนึ่งพันถวายองค์ละ ๑ ผืน พวกท่านกล่าวอนุโมทนาแล้วหลีกไป พวกชาวบ้านทำกุศลครั้งนั้นแล้ว จูติจากอัทธภาพนั้นเกิดในดาวดึงส์เทวโลกเป็นหมู่เทวดา ชื่อว่า คณเทวดา^๙

๔.๑.๓ สมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะ

ในกาลของพระพุทธเจ้ากัสสปะพระองค์นั้น หัวหน้าช่างหูกในกาลก่อน คือพระมหากัปปิณะเถระ เกิดเป็นลูกชายของหัวหน้ากุกุมพี ภรรยาของหัวหน้าช่างหูกมาเกิดเป็นสาวของหัวหน้ากุกุมพีอีกคนหนึ่ง ส่วนช่างหูกและภรรยาของช่างหูกที่เหลือก็มาเกิดเป็นลูกชายและลูกสาวของกุกุมพีที่เหลือทั้งหลาย ต่างครอบครัวกัน เมื่อหญิงเหล่านั้นเจริญวัยแล้วได้แต่งงานไปยังเรือนของกุกุมพีเหล่านั้น วันหนึ่ง มีประกาศเชิญชวนให้คนไปร่วมฟังธรรมที่พระวิหาร พวกกุกุมพีเหล่านั้นและภรรยา ก็มุ่งไปพระวิหารเพื่อฟังธรรม ฝนเกิดตกลงมา พวกคนที่รู้จักมักคุ้นกับภิกษุหรือสามเณรต่างเข้าไปหลบฝนยังบริเวณที่คุ้นเคยกับภิกษุสามเณร แต่กุกุมพีและภรรยาเหล่านั้น ไม่อาจจะเข้าไปหลบฝนในที่ใดได้ เพราะไม่มีภิกษุสามเณรที่พวกตนคุ้นเคยเลย ได้แต่ยืนท่ามกลางพระวิหาร หัวหน้ากุกุมพีกล่าวว่า พวกเราเอ๋ย พวกเราดูแปลก ๆ นะ พวกเราจะเกี่ยวข้องกับพวกกุลบุตรได้ด้วยเหตุเพียงไร พวกกุกุมพีกล่าวว่า พวกเราจะทำอย่างไรดี เราไม่มีที่อยู่สำหรับคนผู้คุ้นเคยกัน พวกเราควรรวบรวมทรัพย์สร้างบริเวณบ้าง หัวหน้ากุกุมพีพูดว่า ดีละ

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๓๖-๒๓๘.

พวกเรา แล้วให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ คนอื่น ๆ ให้ ๕๐๐ พวกผู้หญิงให้คนละ ๒๕๐ รวบรวมทรัพย์ได้แล้ว ให้ช่างสร้างเรือนยอด ๑,๐๐๐ หลัง เป็นบริเวณที่กว้างขวาง เพื่อเป็นสถานที่ประทับของ พระพุทธเจ้า ปรากฏว่าทรัพย์ค่าก่อสร้างไม่เพียงพอ ต้องช่วยกันออกอีกครั้งหนึ่งการก่อสร้างจึง เสร็จ พวกเขาทำการฉลองพระวิหารด้วยการทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์รับมหาทาน ๗ วัน แล้วถวายจีวรแต่ภิกษุ ๒,๐๐๐ รูป

ส่วนภรรยาของหัวหน้ากุมภพีเป็นผู้มีปัญหาคิดว่า เราจะไม่ทำเสมอกับพวกเขา แต่จะ ทำให้อย่างกว่าพวกเขา เราจะบูชาพระพุทธเจ้า นางถือผอบบรรจุดอกอโนชาพร้อมกับผ้าสาฎกมี มูลค่า ๑,๐๐๐ ซึ่งมีสีดุดอกอโนชา นางใช้ดอกอโนชาบูชาพระพุทธเจ้า วางผ้าสาฎกใกล้พระบาท ทูลความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้สรีระของข้าพระองค์ จะมีสีคล้ายดอกอโนชา ใน ทุกที่ ๆ ข้าพระองค์เกิดแล้ว และจะมีชื่อว่า อโนชา พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาว่า จงสำเร็จดัง ประารถนาเถิด หลังจากตายแล้วพวกเขาเกิดในเทวโลก^๔

อรรถกถาธรรมบทว่า นางบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกอังกาบ ขอให้สรีระดุดอก อังกาบ และขอให้ชื่อว่า อโนชา^๕

๔.๒ ประวัติพระมหากัปปีนเถระสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ

ประวัติของพระมหากัปปีนเถระ มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน มหากัปปีนเถราปทาน และอีกหลายคัมภีร์ที่มีเนื้อความแตกต่างกันไป ผู้วิจัยจึงเรียบเรียงประวัติ ของพระมหากัปปีนเถระไว้ ดังนี้

๑. ขาดิสุตทัตถเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

กาลต่อมา เทวดาเหล่านั้นจุติจากเทวโลกแล้ว ผู้เป็นหัวหน้ากุมภพีบังเกิดในราชตระกูล แห่งกุกกุณวดีนคร ไม่มีระบุมว่าแคว้นใด แต่เรียกว่าปัจฉินตชนบท อยู่ห่างจากกรุงสาวัตถีไม่น้อยกว่า ๓๐๐ โยชน์ ครั้นเจริญพระชันษาแล้วได้เป็นพระราชา มีพระนามว่า พระเจ้ามหากัปปีนนะ ส่วนเทวดา อื่น ๆ ก็บังเกิดในตระกูลอำมาตย์ทั้งหลาย ส่วนภรรยาของหัวหน้ากุมภพีครั้งนั้น มาบังเกิดใน ราชตระกูลแห่งมัททรัฐ สาคลนคร พระนางมีพระสรีระงาม มีสีดุดอกอโนชาด้วยเหตุนี้ พระชนกชนนีจึงทรงขนานพระนามให้ว่า “อโนชา” พระนางเจริญพระชันษาแล้วได้อภิเษกกับ พระเจ้ากัปปีนนะเป็นอโนชาเทวี แม้พวกสตรีที่เหลือก็เกิดในตระกูลอำมาตย์เจริญวัย แล้วแต่งงาน

^๔ คุุรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๓๘-๒๔๐.

^๕ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๐๓.

กับพวกบุตรอำมาตย์ พวกเขาได้สวดยสมบัติเช่นกับสมบัติของพระราชชาติเดียว^๖

พระมหากัปินะเล่าไว้ภายหลังว่าเราทั้งหมดจุติจากสวรรค์นั้น กลับมาเป็นมนุษย์อีก พวกเราในกุกกุกบุรี ข้างป่าหิมพานต์ เราได้เป็นพระราชโอรสผู้มียศใหญ่ พระนามว่า กัปินะ พวกที่เหลือเกิดในสกุลอำมาตย์เป็นบริวารของเรา^๗

อรรถกถาเถรคาถาว่า ก่อนหน้าพระพุทธเจ้าของพวกเราจะทรงอุบัติ พระเถระนี้เกิดในพระราชวังแห่งกุกกุกนคร ในปัจฉิมประเทศ เมื่อพระราชบิดาทรงล่วงลับไป กัปินกุมารทรงได้รับเศวตฉัตรเป็นพระเจ้ามหากัปินะ^๘

๒. รู้ข่าวพระรัตนตรัยเกิดขึ้น

วันหนึ่ง พระราชาเสด็จขึ้นม้าทรงสุปัตตะ มีอำมาตย์หนึ่งพันคนเป็นบริวาร เสด็จไปยังพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ คน มีร่างกายอิดโรยเหนื่อยอ่อน กำลังเดินมุ่งหน้าเข้าไปในพระนคร พระราชาทรงดำริว่า พวกพ่อค้าเหล่านี้คงมาจากแดนไกลจึงอิดโรยมาก เราจะถามพวกเขาเพื่อฟังข่าวสารอันเจริญ ตรัสให้อำมาตย์ไปเรียกพ่อค้าเหล่านั้นมา ตรัสถามว่า พวกท่านมาจากเมืองไหน พวกพ่อค้าทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มีนครหนึ่งชื่อว่าสาวัตถี อยู่ไกลจากที่นี่สัก ๒๐๐ โยชน์ พวกเรามาจากพระนครนั้น พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า ในประเทศที่พวกท่านอยู่มีข่าวสารอะไรเกิดขึ้นบ้าง ทูลว่า ข่าวสารอย่างอื่นไม่มี มีแต่ข่าวที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเท่านั้น พระเจ้าข้า พระราชาทรงสดับข่าวแล้วทรงเกิดปีติมีกำลัง ทรงกำหนดอะไร ๆ ไม่ได้ ทรงหนึ่งไปครู่หนึ่ง แล้วตรัสถามอีก ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง พวกพ่อค้าก็ทูลคำเดิม พระราชาตรัสว่า เราได้ฟังข่าวสารอันให้เกิดความสุข เราจะให้ทรัพย์หนึ่งแสนแก่พวกเธอ ตรัสถามอีกว่า แล้วมีข่าวสารอย่างอื่นอีกไหม ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มีพระธรรมอุบัติขึ้นแล้ว พระเจ้าข้า ทรงหนึ่งไปครู่หนึ่ง แล้วตรัสถามอีก ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง แล้วทรงพระราชทานทรัพย์ให้อีกหนึ่งแสน ตรัสถามว่า แล้วมีข่าวสารอะไรอื่นอีกไหม ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มีพระสงฆ์อุบัติขึ้นแล้ว พระเจ้าข้า ทรงหนึ่งไปครู่หนึ่ง แล้วตรัสถามอีก ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง แล้วทรงพระราชทานทรัพย์ให้อีกหนึ่งแสน^๙

พระมหากัปินเถระเล่าไว้ภายหลังบรรลुพระอรหันต์แล้วว่า พวกพ่อค้าบอกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นเอกอัครบุคคลไม่มีใครเสมอเหมือน เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก พระองค์ทรง

^๖ ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๐.

^๗ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๔/๒๔๙.

^๘ ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๕๐.

^๙ ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๑-๒๔๓.

ประกาศพระสัทธรรมอันเป็นธรรมไม่ตาย เป็นอุดมสุข และสาวกของพระองค์เป็นผู้หมั่นขยัน
 พ้นทุกข์ ไม่มีอาสวะกิเลส ครั้นเราได้สดับคำของพ่อค้าเหล่านั้นแล้วได้ทำการสักการะพวก
 พ่อค้า^{๑๐}

อรรถกถาเถรคาถาว่า เมื่อพระราชาตรัสถามว่า ในประเทศของพวกท่านมีธรรมอะไร
 กำลังเป็นไปในบัดนี้ พวกพ่อค้ากราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทพ เรื่องนั้นพวกข้าพระองค์ มีอาจจะ
 กราบทูลด้วยใบหน้าอันเศร้าหมองได้ พระเจ้าข้า พระราชาจึงพระราชทานน้ำในพระสุวรรณภิงคาร
 ให้ล้างหน้า พวกเขาล้างหน้าแล้วประนมอัญชลีบ้ายหน้าไปทางที่ประทับแล้ว กราบทูลข่าว
 พระรัตนตรัย^{๑๑}

๓. สละราชสมบัติอุทิศแด่พระพุทธเจ้า

พระราชาทอดพระเนตรดูอำมาตย์หนึ่งพันคน ตรัสถามว่า พวกท่านเอ๋ย เราจะทำ
 อย่างไร พวกอำมาตย์ทูลถามว่า พระองค์จะอย่างไร ตรัสว่า พ่อคุณ เราได้สดับว่าพระพุทธเจ้า
 ทรงอุบัติขึ้นแล้ว พระธรรมและพระสงฆ์ก็อุบัติแล้ว เราจะไม่หวนกลับไปอีก เราจะไปบวชอุทิศ
 พระผู้มีพระพุทธเจ้า เราจะบวชในสำนักของพระองค์ พวกอำมาตย์ทูลว่า แม้พวกข้าพระองค์จะ
 บวชกับพระองค์ พระราชาตรัสให้เจ้าหน้าที่อาลักษณ์จารึกพระอักษรลงในพระสุพรรณบัฏ
 พระราชทานให้แก่พวกพ่อค้า ตรัสสั่งว่า ท่านจงมอบพระสุพรรณบัฏนี้แด่พระราชเทวี
 พระนามว่าอโนชา พระราชเทวีนั้นจะพระราชทานทรัพย์ ๓ แสน แก่พวกท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้น
 พวกท่านพึงกราบทูลกับพระราชเทวีนั้นว่า พระราชาทรงมอบความเป็นใหญ่แด่พระองค์ ขอ
 พระองค์จงเสวยสมบัติตามสบายเถิด ถ้าว่าพระนางตรัสถาม พระราชาเสด็จไปที่ไหน พวกท่านพึง
 ทูลว่า พระราชาตรัสว่า เราจะบวชอุทิศพระศาสนา แม้พวกอำมาตย์ก็ฝากพ่อค้าช่วยส่งข่าวให้แก่
 ภรรยาของตน ๆ เหมือนกัน ทรงส่งพ่อค้าแล้วเสด็จขึ้นม้า มีอำมาตย์หนึ่งพันติดตามแวดล้อมเสด็จ
 ไป^{๑๒}

๔. พระพุทธเจ้าเสด็จต้อนรับผู้จะเป็นมหาสาวก

ใกล้รุ่งของวันต่อมา พระพุทธเจ้าทรงตรวดูสัตว์โลก ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้า
 มหากัปปินะพร้อมด้วยบริวาร ทรงดำริว่า พระเจ้ามหากัปปินะพระองค์นี้ ทรงทราบข่าวจากพวก
 พ่อค้าว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้ว ทรงบูชาด้วยทรัพย์ ๓ แสน ทรงสละราชสมบัติแล้วมีอำมาตย์หนึ่งพัน

^{๑๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๗-๘๘/๒๔๙.

^{๑๑} ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๕๑.

^{๑๒} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๑-๒๔๓.

ติดตาม ทรงประสงค์บวชอุทิศเรา พຼ່ງนี้เราจะเสด็จไปต้อนรับ พวกเขาจะบรรลຸพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ วันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปต้อนรับพระราชาผู้ครอบครองเมืองเล็ก ดุจเสด็จไปต้อนรับพระเจ้าจักรพรรดิ ฉะนั้น คือ ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จไปต้อนรับสิ้นระยะทาง ๑๒๐ โยชน์ ประทับนั่งเปล่งพระพุทธรัศมี (พระฉัพพัณณรังสี) ณ โคนไม้โคธ ไกลฝั่งแม่น้ำจันทกา

๑๓

อรรถกถาเถรคาถาว่า พระราชาเสด็จมาไกล ๓๐๐ โยชน์ พระพุทธเจ้าเสด็จไปทางอากาศประทับนั่งขัดสมาธิที่โคนต้นไม้โคธใหญ่ เปล่งพระฉัพพัณณสี ๖ ประการ^{๑๔}

๕. อธิษฐานจิตข้ามแม่น้ำ

ฝ่ายพระเจ้ามหากปินะเสด็จมาถึงแม่น้ำสายหนึ่ง ตรัสถามว่า แม่น้ำนี้ชื่ออะไร พวกอำมาตย์ทูลว่า ชื่ออปรัจฉา พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า แม่น้ำมีขนาดกว้างประมาณ เท่าไร ทูลว่า ลึก ๑ คาวุต กว้าง ๒ คาวุต พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า แล่นนี้มีเรือหรือแพบ้างไหม ทูลว่า ไม่มีเลย พระเจ้าข้า พระราชาตรัสว่า พวกเรามัวแต่ห่วงหาพาหนะ แต่ชาติ คือ ความเกิดนำไปหาความชรา ความชรานำไปหาความตาย เราไม่มีความสงสัยในเรื่องนี้ ออกเดินทางมาแล้วเพื่ออุทิศพระรัตนตรัย ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น ขอน้ำนี้จงอย่าได้เป็นเหมือนน้ำแก่เราเลย แล้วทรงระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย เช่น ระลึกถึง พระพุทธคุณว่า อิติปิโส ภควา อรหัง สมมาสมพุทโธ แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้เป็นต้น จบแล้ว พระราชาพร้อมด้วยบริวารควมม้าสินธพ ๑,๐๐๐ ตัว วิ่งไปบนผิวน้ำ คล้ายวิ่งไปบนแผ่นดินลาด ฉะนั้น ม้าทุกตัวเปียกน้ำแค่ปลายกีบเท่านั้น

พระเถระเล่าไว้ภายหลังบรรลຸพระอรหันต์แล้วว่า ข้ามน้ำด้วยสัจจวาจา เราสละราชสมบัติพร้อมด้วยอำมาตย์ เป็นพุทธมามกะ พวกกันออกเดินทาง ได้พบแม่น้ำมหาจันทานที่มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบฝั่ง ทั้งไม่มีทำน้ำ ไม่มีแพ ข้ามได้ยากมีกะแสน้ำไหลเชี่ยว เราระลึกถึงพระพุทธคุณแล้วข้ามแม่น้ำไปได้โดยสวัสดิ์ ถ้าพระพุทธองค์ทรงข้ามกระแสน้ำคือภพไปได้ ถึงที่สุดแห่งโลก ทรงรู้แจ้งชัดไซ้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอให้การไปของเราจงสำเร็จ ถ้ามรรคเป็นเครื่องให้สัตว์ถึงความสงบได้ เป็นเครื่องให้โมกขธรรม เป็นธรรมสงบ ระงับ นำความสุขมาให้ได้ไซ้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอให้การไปของเราจงสำเร็จ ถ้าพระสงฆ์เป็นผู้ข้ามพ้นทางกันดารไปได้ เป็นนื่อนานุญอันเยี่ยมไซ้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอให้การไปของเราจงสำเร็จ พร้อมกับที่เราได้ทำสัจจะอันประเสริฐนั้น นำได้ไหลหลีก

^{๑๓} พุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๑-๒๔๔.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๕๒.

ออกไปจากหนทาง เราได้ข้ามไปขึ้นฝั่งแม่น้ำอันน่ารื่นรมย์ใจได้โดยสะดวก^{๑๕}

พระราชาทรงข้ามแม่น้ำแล้วเสด็จต่อไปก็พบแม่น้ำขวางอยู่เบื้องหน้าอีก ตรัสถามว่า แม่น้ำสายนี้ชื่ออะไร ทูลว่า นีลวาทา พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า แม่น้ำสายนี้ลึกและกว้างเท่าไร ทูลว่า ครึ่งโยชน์ พระเจ้าข้า พระราชาทอดพระเนตรแม่น้ำแล้วทรงระลึกถึงพระธรรมคุณว่า สุวากุขาโต ภควตา ธมโม พระธรรมอันพระพุทเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ดังนี้เป็นต้น ก็เสด็จข้ามไปได้ พระราชาเสด็จพระราชดำเนินพ้นน้ำนั้นแล้ว ทรงดำเนินต่อไปก็พบแม่น้ำสายที่ ๓ ขวางอยู่ ตรัสถามว่า แม่น้ำสายนี้ชื่ออะไร ทูลว่า แม่น้ำจันทภาคา พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า แม่น้ำสายนี้ลึกและกว้างเท่าไร ทูลว่า หนึ่งโยชน์พอดี พระเจ้าข้า พระราชาทอดพระเนตรแล้วทรงระลึกถึง พระสังฆคุณว่า สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ พระสงฆ์สาวกของพระพุทเจ้าปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้เป็นต้น จากนั้นเสด็จพระดำเนินต่อไป

อรรถกถาเถรคาถาว่า พระราชาทรงข้ามแม่น้ำด้วยอธิฐาน^{๑๖}

ในอรรถกถาเอกนิบาตว่า แม่น้ำสายแรกคือแม่น้ำคงคา พระราชาและพวกอำมาตย์ต่างตั้งสัจจกิริยาว่า แม่น้ำคงคาเปี่ยมน้ำ เกลื่อนด้วยปลา ร้าย ไม่มีทาสหรือมนุษย์ที่มากับพวกเรา ซึ่งจะพึงให้เรือหรือแพแก่พวกเราในที่นี้ แต่ธรรมดาคือว่า พระคุณทั้งหลายของพระพุทเจ้าแผ่ไปเบื้องล่าง ตั้งแต่เวเจิมหวนรก จนถึงภวัคคพรหม ถ้าพระองค์ทรงเป็นพระพุทเจ้าไซ้ร้ ขอหลังกับม้าเหล่านี้จงอย่าเปียกน้ำเลย แล้วทรงควมม้าไปบนน้ำ หลังกับม้าแต่ละตัวมิได้เปียกน้ำเลย แม่น้ำสายที่ ๒ ชื่อนีลวาหินี สายที่ ๓ ชื่อ จันทภาคา ทรงข้ามด้วยสัจจกิริยาเดียวกัน^{๑๗}

๖. เข้าเฝ้าพระพุทเจ้า

ในอรรถกถาอุปทานว่า พ้นแม่น้ำจันทภาคาไปได้หน่อยหนึ่ง พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระฉัพพณรังสีแผ่ชานออกจากพระสรีระของศาสดา ทำกึ่งก้านและใบของต้นนิโครธ ต้นไทรให้สว่างไสว พระราชาทรงดำริว่า แสงสว่างนี้มีใช่แสงจากพระจันทร์ มิใช่แสงจากพระอาทิตย์ มิใช่แสงจากเทวดา มาร พรหม ครุฑ และนาค อย่างใดอย่างหนึ่งเลย เราเดินทางเมื่อเพื่ออุทิศพระพุทเจ้า เห็นที่เราจะได้พบเห็นพระพุทเจ้าแล้วเป็นแน่ จบพระดำริแล้วเสด็จจากหลังม้า น้อมพระสรีระเข้าเฝ้าภายในพระพุทธรศมี ถวายบังคมแล้วประทับนั่งพร้อมกับอำมาตย์หนึ่งพันคน พระพุทเจ้าตรัสอนุพุทพิกา และอริยสัจ ๔ แก่ท่านเหล่านั้น จบพระธรรมเทศนาพระราชและบริวารบรรลู่ไสดาปติผล

^{๑๕} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๙-๙๔/๒๔๙-๒๕๐.

^{๑๖} พุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๕๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๘๖-๔๘๗.

๔.๓ การบรรพชาอุปสมบท

คนทั้งหมดลุกขึ้นแล้ว กราบทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงใคร่ครวญแล้วทรงเห็นว่า กุลบุตรเหล่านี้ได้เคยถวายจีวรพื้นผืนแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑,๐๐๐ องค์ และในกาลของ พระพุทธเจ้ากัสสปะ ก็ได้เคยถวายจีวรถึงสองหมื่นผืนแต่ภิกษุสองหมื่นรูป การเกิดขึ้นแห่งบาตร และจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์ จึงเป็นเรื่องอัศจรรย์ของกุลบุตรเหล่านี้ ทรงเหยียดพระหัตถ์ขวาตรัสว่า พวกท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ตาม พระพุทธดำรัสนี้หมายถึงพวกท่านยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ทันใดนั้น ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ทรงบิหาร ๘ อัฐบริหาร เป็นดังพระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ พรรษา ฉะนั้น พวกท่านเหาะขึ้นสู่อากาศ ได้ด้วย ฤทธิ์ กลับลงมาถวายบังคมพระพุทธเจ้า แล้วนั่ง^{๑๘} ต่อมา ตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรด พระราชาเทวโณชา และอดีตรรยาของอำมาตย์ พระมหากบปินเถระพร้อมทั้งภิกษุทั้งหลาย ฟังธรรมข้าก็บรรลुพระอรหันต์พร้อมทั้งปฏิสัมภิทา^{๑๙}

พระมหากบปินเถระได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะเพราะการให้โอวาทแก่ภิกษุหนึ่งพัน รูปบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ด้วยให้โอวาทครั้งเดียวนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องท่านว่า ภิกษุทั้งหลาย พระมหากบปินะเลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้กล่าวสอนภิกษุ^{๒๐}

เรื่องนี้พระเถระกล่าวไว้ว่า ลำดับนั้น เราได้สั่งสอนภิกษุพันรูป เมื่อพวกเขาทำตามคำ สอนของเรา ก็เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ภิกษุกบปินะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ^{๒๑}

๔.๔ ผลงานและการเผยแผ่ของพระมหากบปินเถระ

๔.๔.๑ ให้โอวาทแก่ภิกษุหนึ่งพันรูปบรรลุพระอรหันต์ทั้งหมด

พระพุทธเจ้าตรัสถามพวกภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลาย พระกบปินะได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ทั้งหมดบ้างหรือไม่ พวกภิกษุกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากบปินะเป็นผู้มีความ ขวนขวายน้อย ประกอบอยู่ด้วยแต่ความสุขที่เป็นไปในทิฏฐธรรม จึงไม่ยอมให้แม้กระทั่งโอวาท

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๖-๒๔๗.

^{๑๙} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๙/๒๔๑-๒๔๖.

^{๒๐} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๑/๓๐.

^{๒๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๐๒-๑๐๓/๒๕๑.

พระเจ้าข้า ตรัสให้เรียกพระเถระมาแล้วตรัสถามว่า กัปปิยะ ทราบว่าเธอไม่ยอมให้แม้กระทั่งโอวาทแก่พวกภิกษุอันเตวาสิก จริงไหม ทูลว่า จริง พระเจ้าข้า ตรัสสอนว่า พรหมณ์ เธออย่าได้กระทำอย่างนั้นเลย ตั้งแต่นี้ไปเธอจงแสดงธรรมแก่พวกภิกษุที่เข้ามาหาแล้ว พระมหากัปปิยะทูลรับพระดำรัสแล้ว กาลต่อมา ท่านให้โอวาทแก่ภิกษุ มีภิกษุพันรูปบรรลุพระอรหันต์^{๒๒}

๔.๔.๒ เป็นแบบอย่างในเจริญอานาปานสติมีสมาธิอย่างมั่นคง

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัปปิยะนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ไม่ไกลจากพระพุทธรูป พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสถามพวกภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นความไหวหรือเอนเอียงแห่งกายของภิกษุนั้นไหม ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลาใดข้าพระองค์ทั้งหลายเห็นท่านผู้มีอายุนั้นนั่งในท่ามกลางสงฆ์ หรือนั่งในที่ลับรูปเดียว ในเวลานั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้เห็นความไหวหรือเอนเอียงแห่งกายของท่านผู้มีอายุนั้นเลย ลำดับนั้น พระพุทธรูปทรงแสดงถึงข้อดีของเจริญอานาปานสติสมาธิ แล้วตรัสเชิญชวนให้ภิกษุทั้งหลายเจริญให้มาก^{๒๓}

๔.๕ การบรรลุธรรมของพระมหากัปปิยะเถระ

พระมหากัปปิยะเถระท่านได้บรรลุธรรมในขณะที่ฟังธรรม เป็นทางหลุดพ้นหนทางหนึ่งในบรรดา ๕ ทางของวิมุตตายนสูตร ท่านได้ทราบข่าวว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลก แล้วเกิดความศรัทธาเลื่อมใส สละราชสมบัติอุทิศแด่พระพุทธรูป และท่านได้ฟังสัทธรรมเทศนา อนุพุทฺธิกา พร้อมทั้งอริยสัจ ๔ จากพระพุทธรูป

๔.๕.๑ การฟังธรรมอนุพุทฺธิกา

ในวินัยปิฎก มหาวรรคว่า พระพุทธรูปได้ตรัสอนุพุทฺธิกา หมายถึง เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้น ๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์ อนุพุทฺธิกา คือ ธรรมที่พระพุทธรูปทรงแสดงตามลำดับอันประกอบ ๕ ประการ คือ

๑. ทานกถา	เรื่องทาน
๒. สีลกถา	เรื่องศีล

^{๒๒} พ.อ.อ. (ไทย) ๙/๒๔๑-๒๔๖.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๓/๔๕๙-๔๖๐.

๓. สักคกถา เรื่องสวรรณค์
 ๔. กามาพีนวกถา เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม
 ๕. เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม^{๒๔}

จากหลักธรรมทั้ง ๕ ข้อที่ยกมานี้ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทานเป็นลำดับแรก แล้วแสดงเรื่องศีล เรื่องสวรรณค์ เรื่องโทษของกาม และอานิสงส์การออกจากกามไปตามลำดับ

๑. ทานกถา กล่าวถึงเรื่องทานเป็นหัวข้อธรรมแรกของอนุปุพพิกถา โดยปกติเรื่องทานจะเป็นธรรมข้อแรก ของหลักธรรมสำคัญ ๆ เช่น ทาน ศีล ภาวนา ทานบารมี ศีลบารมี ทานมัย สิลมัย ทั้งนี้เพราะว่าทาน เป็นกุศลที่ทำได้ง่าย และเป็นฐานเพื่อสร้างกุศลอื่น ๆ ที่ยากกว่า ถ้าหากว่าไม่สามารถทำทานได้ กุศล เรื่องอื่น ๆ ก็ไม่อาจปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน เหตุที่ทรงแสดงทานกถาก่อนนั้น พระนาเคนธได้อธิบายไว้ใน คัมภีร์มิลินทปัญหาว่า ทานกถาเปรียบเหมือนคนทั้งหลายที่ให้ของเล่นแก่เด็ก ๆ ซึ่งกำลังเล่นฝุ่นเล่นทราย มีไถและก้อนเล็ก ๆ หม้อข้าวเล็ก ๆ ตุ๊กตาเล็ก ๆ ภาชนะเล็ก ๆ รถเล็ก ๆ ธนูเล็ก ๆ เสียก่อนจึง แนะนำในเรื่องการงานต่อภายหลัง กล่าวคือ เมื่อจิตของผู้ถวายทานทั้งหลายอ่อนแล้ว ก็เป็นสะพาน เป็นเรือช่วยให้ข้ามฝั่งคือสงสารได้^{๒๕}

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต ทานสูตร ว่าด้วยองค์แห่งทักษิณา พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์คุณ ๖ ประการ ได้แก่ องค์คุณของฝ่ายทายกผู้ให้ ๓ ประการ คือ

- ๑) ก่อนให้ทาน เป็นผู้ผู้มีใจดี
- ๒) กำลังให้อยู่ ย่อมทำจิตให้เลื่อมใส
- ๓) ครั้นให้แล้ว ย่อมปลื้มใจ

ส่วนปฏิคาหกผู้รับทาน ก็มีองค์คุณ ๓ ประการเช่นเดียวกัน คือ

- ๑) เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติตนเพื่อกำจัดราคะ
- ๒) เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติตนเพื่อกำจัดโทสะ
- ๓) เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ^{๒๖}

ในการให้ทานของฝ่ายทายกผู้ให้ทานด้วยเจตนา ๓ ประการ ที่มีผลมากนั้น ผู้ให้ต้อง

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๙/๒๖/๓๒.

^{๒๕} กรมศิลปากร, คัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย-บาลี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙๐.

^{๒๖} อัง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๓๗/๔๘๕.

ประกอบด้วยศรัทธา เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เชื่อมั่นในผลของท่าน และมีเจตนาสัมมา ความสมบูรณ์ของเจตนา ๓ ประการ คือ

- ๑) ปุพพเจตนา เจตนา ก่อนให้ทาน
- ๒) มุญจนเจตนา เจตนา กำลังให้ทาน
- ๓) อปรายเจตนา เจตนา หลังจากให้ทานเสร็จแล้ว^{๒๗}

ท่านกถาในอนุพุทฺธิกถานี้เป็นธรรมข้อแรกเป็นกุศลที่ทำได้ง่ายและเป็นฐานเพื่อสร้างกุศลอื่น การทำทักษิณาทานต้องมีเจตนาที่เป็นกุศลตั้งแต่ก่อนให้ กำลังให้ หรือหลังจากให้แล้ว เพื่อที่จะพัฒนาองค์อนุพุทฺธิกตาต่อไป

๒. สีสกถา กล่าวถึงเรื่องศีลเป็นข้อธรรมที่ ๒ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อจากท่านกถา โดยปกติหลักธรรม เรื่องทาน และศีล ย่อมคู่กันเสมอ ในอนุพุทฺธิกถาก็เช่นเดียวกัน ศีลเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมเป็นอันมาก เป็นความงามในเบื้องต้น แห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา อันรวมลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลงามในเบื้องต้น คือ อาทิกัลยาณัง สมาธิงามในท่ามกลาง คือ มัชฌกัลยาณัง ส่วนปัญญางามในที่สุด คือ ปริโยสานกัลยาณัง ด้วยเหตุนี้เองผู้เป็นพระอรหันต์ จึงได้กล่าวสรรเสริญคุณค่าของศีลไว้มาก

อาทิ สีสํ ปติฏฺฐา จ กลยาณานญจ มาตุกั
 ปมุขํ สพฺพธมฺมานํ ตสฺมา สีสํ วิโสธเย

ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดของคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นบุคคลพึงชำระศีลให้บริสุทธิ์^{๒๘}

ขอขยายความหมายของคาถานี้ โดยถือเอาอานิสงส์ที่ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาคาถา ชื่อ ปรมัตถทีปนี ในคาถานี้กล่าวถึงความสำคัญของศีลไว้ถึง ๔ ประการ คือ

๑) ศีลเป็นเบื้องต้น	คือ	อาทิ
๒) ศีลเป็นที่ตั้ง	คือ	ปติฏฺฐา
๓) ศีลเป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย	คือ	กลยาณานํ มาตุกั
๔) ศีลเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง	คือ	ปมุขํ สพฺพธมฺมานํ

ซิสกถา ในอนุพุทฺธิกถา โดยปกติหลักธรรม เรื่องทาน และศีล ย่อมคู่กันเสมอ ศีลเป็น

^{๒๗} พระศาสนโสภณ (พิจิตร จิตตฺตโน), อนุพุทฺธิกถาที่ปนี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

^{๒๘} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๒/๔๔๕.

เบื้องต้น ศิลปะเป็นที่ตั้ง ศิลปะเป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย ศิลปะเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง ศิลปะเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรมทั้งหลาย คือ ธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศลทั้งหมด อันรวมลงในศิลปะ สมาธิ และปัญญา

๓. สักคกถา กล่าวถึงเรื่องสวรรค์เป็นข้อธรรมที่ ๓ พระพุทธเจ้าทรงแสดงสักคกถาต่อจากสีลกถา เพราะเมื่อมีอานิสงส์ของทานของศีลแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ได้สวรรค์สมบัติ แต่อานิสงส์ของทานและศีลสามารถส่งผลให้ไปเกิดได้เพียงแค่ว่า สวรรค์ชั้นฉกามาจร คือสวรรค์ที่มีการบริโภคมาน ๖ ชั้น ไม่อาจจะไปถึงพรหมโลกได้ ฉะนั้น สักคกถาในอนุปปกถา จึงกล่าวถึงเฉพาะสวรรค์ ๖ ชั้น ที่เป็นกามาพจรภูมิเท่านั้น^{๒๙} สักคกถาในอนุปปกถา มีเนื้อหาประกอบด้วย

๑) ความสุขในสวรรค์

๒) สาเหตุที่ได้อยู่ในสวรรค์ คือ สักคกถาได้กล่าวถึงสาเหตุที่ได้มาอยู่สวรรค์ สักคกถา พร้อมด้วยเหตุ หมายถึง นอกจากกล่าวคุณของสวรรค์ แล้วยังแสดงเหตุของสวรรค์ด้วย เหตุที่ได้มาอยู่ในสวรรค์นั้น คือ

(๑) เพราะมีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

(๒) เพราะได้ทำบุญไว้

๓) สวรรค์ไม่เที่ยง คือ ไม่ยั่งยืน คือ เมื่อได้พรณาคุณของสวรรค์จบแล้วตอนท้ายได้แสดงสวรรค์ว่าไม่ยั่งยืนไม่ควรพอใจ

สักคกถา ในอนุปปกถา พรณมาถึงเรื่องสวรรค์ว่ามีความสุขขนาดไหน ได้เกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ มีจาตุมหาราช เป็นต้น ด้วยศรัทธา รักษาศีล ฟังธรรม สละทรัพย์ เจริญปัญญา และได้ทำบุญสั่งสมไว้ ในตอนท้ายก็สรุปว่าสวรรค์เป็นของไม่ยั่งยืนไม่ควรพอใจ เพราะความยินดีในกามคุณ อันสิ่งที่น่าปรารถนาเป็นโทษ

๔. กามาทีนวกถา เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม กามาทีนวกถา เป็นกถาต่อจากสักคกถา พระพุทธองค์แสดงกามาทีนวกถา เพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกสลดใจในโทษของกาม

เหตุที่เกิดกามคุณ ๕ ประการ คือ

๑) รูปที่เห็นด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกามเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

๒) เสียงที่ได้ฟังด้วยโสต คือ ได้ฟังด้วยหู อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน อง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

๓) กลิ่นที่รู้ได้ด้วยจมูก อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด

๔) รสที่รู้ได้ด้วยลิ้น อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด

๕) โผฏฐัพพะ คือ สิ่งที่อยู่ได้ด้วยกาย สัมผัสด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด^{๓๐}

ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสทางกาย ที่น่าใคร่ น่าพอใจ ถือว่าเป็นกาม คำว่า กาม คือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจ ท่านเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า เป็นกามคุณ

ในมหาทุกขัณฐสูตรมีข้อความแสดงโทษของกามไว้ชัดเจนว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย...” แล้วได้แจกแจงไว้ ๘ ข้อ สรุปได้ดังนี้

- ๑) มีความทุกข์ยากกับการประกอบอาชีพของตน
- ๒) มีความผิตหวังท้อแท้เพราะเพียรขยันทำงานแล้วแต่ก็ยังไม่รวยทรัพย์ซักที
- ๓) มีความเป็นห่วงว่าทรัพย์จะสูญหายไป
- ๔) กามเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทกัน ทำร้ายกัน ตบตีกัน
- ๕) กามเป็นเหตุให้เกิดสงคราม คือ เริ่มปะทะกัน
- ๖) กามเป็นเหตุให้เกิดสงคราม คือ ช่วงประชิดกำแพง
- ๗) กามเป็นเหตุให้ต้องลักขโมย จี้ปล้น ข่มขืน เมื่อถูกจับได้จึงได้รับโทษอย่างน่า

สยดสยอง

- ๘) กามเป็นเหตุให้ชนทั้งหลายต้องได้รับทุกข์ในสัมปรายภพ^{๓๑}

๕. เนกขัมมานิสังสกา เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม เนกขัมมานิสังสกา เป็นเรื่องสุดท้ายในอนุปพพิกขา อาจถือว่าเป็นข้อสำคัญที่สุดก็ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นทางออกจากกามว่ามีคุณมากอย่างไร เพราะลำพังเห็นคุณและโทษ ของกาม ไม่สามารถออกจากกามได้ ครั้นทรงให้แล้ว ด้วยโทษแห่งกามอย่างนี้แล้ว จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ คือ แสดงพรรณนาคุณของบรรพชาและคุณในฌาน เป็นต้น

เนกขัมมานิสังสกา เป็นการพรรณนาคุณ ๒ อย่าง คือ

- ๑) คุณของการบรรพชา คือ คุณแห่งการออกไปจากกามด้วยกาย การบรรพชา ใน

^{๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๐/๓๐.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗-๑๖๘/๑๖๘-๑๗๑.

ที่นี่ หมายถึง บุคคลได้ถือครองผ้ากาสาฬสตร์ ออกจากบ้านเรือนแล้ว พยายามบำเพ็ญสมาธิ แต่
ยังไม่ได้บรรลุฌาน การบรรพชานี้ถือว่าการออกจากกามด้วยกาย

๒) คุณในฌาน คือ คุณแห่งการออกไปจากกามด้วยจิตฌานมีอาณิสส คือสามารถ
กำจัดนิวรณ์ได้ในเบื้องต้นและส่งผลให้ได้มรรคผลนิพพาน ในเบื้องปลาย ฉะนั้นผู้ที่ได้รับคุณในฌาน
นั้นอาจเป็นใครก็ได้ ในความหมายของคำว่า “คุณในฌาน” ในที่นี้หมายถึงคุณของการข่มกามตัณหา
ไว้ด้วยสมาธิหรือฌาน เรียกว่า วิกขัมภนปหาน

อนุพุทธานุภาพ ที่พระพุทธเจ้าแสดงไปตามลำดับ เพื่อพอกอธยาศัยของพระมหากัปปีนเถระให้
เรียบร้อยก่อนที่จะเข้าถึงธรรมะขั้นสูง ต่อมาก็ตรัสถึงเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสัจจะ คือผลอันเกิดขึ้น
จากทาน และศีล เรื่องกามาทีนพ ที่สุดของความเพิลิตเพลิน ในผลอันเกิดขึ้นจากสิ่งนั้น เรื่องเนกขัมมะ
คือ การออกจากสิ่งเหล่านั้นต่อไปตามลำดับขั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าท่านจะบรรลุคุณธรรม
ขั้นสูง พระองค์ก็แสดงตามแนวนี้นี้ เพื่อให้พระมหากัปปีนเถระนั้นเกิดความคิดไปตามลำดับต่อจากนั้น
ทรงแสดงอริยสัจ ๔

๔.๕.๒ การพิจารณาธรรมอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้ เพื่อนำมาสั่งสอนผู้คนให้รู้ตาม เป็น
ธรรมขั้นสูง ผู้ฟังส่วนใหญ่ เมื่อฟังอนุพุทธานุภาพแล้ว จะได้ฟังอริยสัจ ๔ ส่วนใหญ่จะบรรลุธรรมเป็น
พระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันเป็นอย่างต่ำ ในกรณีของพระมหากัปปีนเถระก็เช่นเดียวกัน ในขณะที่
ที่ฟังอริยสัจ ๔ ได้พิจารณาธรรมตาม และเจริญวิปัสสนาจนเห็นแจ้งตามความเป็นจริง แล้วบรรลุ
โสดาปัตติมรรค อริยมรรคเจริญขึ้นไปตามลำดับพระมหากัปปีนเถระได้พิจารณาตามหลักฐานที่มี
ปรากฏ อริยสัจ ๔ ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร กล่าวไว้ว่า

ข้อนี้เป็นทุกขอริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็
เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจาก
สิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ ก็เป็น
ทุกข์ทุกขุทั้งหลาย

ข้อนี้เป็นทุกขสมุทยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพิลิตเพลิน
และความกำหนัด มีปกติให้เพิลิตเพลินในอารมณ์ นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา
ทุกขุทั้งหลาย

ข้อนี้เป็นทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วย วิราคะ ความสละ ความ
สละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา ทุกขุทั้งหลาย

ข้อนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ

๑. สัมมาทิฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ

อริยสัจ ๔ มีกิจที่จะต้องปฏิบัติ ดังนี้ คือ

๑) ทุกขสัจ	เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้	(ปริยญากิจ)
๒) สมุทยสัจ	เป็นธรรมที่ต้องละให้หมดไป	(ปหานัตถกิจ)
๓) นิโรธสัจ	เป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง	(สังกัปปกิจ)
๔) มรรคสัจ	เป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ	(ภาเวตถกิจ)

กิจของอริยสัจ ๔ ประการนี้ ย่อมดำเนินไปในคราวเดียวกัน คือ

ขณะที่กำหนดนามรูปที่เป็นตัวทุกข์ อันเป็นอารมณ์ในการเจริญสติปัฏฐานนั้น ชื่อว่ามีกิจในการกำหนดรู้ทุกข์ เมื่อกำหนดรู้รูปนามที่กำลังปรากฏอยู่เป็นปัจจุบันอารมณ์นั้นอภิขณาและโทมนัส คือ ความยินดียินร้าย เกิดขึ้นไม่ได้ในขณะนั้น ชื่อว่ามีกิจในการละสมุทัย ขณะที่กำหนดรู้อยู่กับนามรูปอย่างต่อเนื่องติดต่อกันอยู่เสมอนั้น รู้ทุกข์มากขึ้นเท่าใดก็จะละสมุทัยได้มากขึ้นเท่านั้น การละสมุทัยนั่นเอง ชื่อว่ามีกิจในการทำนิโรธให้แจ้งและในการกำหนดรู้ทุกข์นั่นเอง ชื่อว่า กำลังทำในกิจการ เจริญมรรค ไปพร้อมๆ กันด้วย และขณะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ดำเนินไปพร้อมกันในการมรรคปฏิบัติปัฏฐานนั้นชื่อว่า เป็นการปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ไปพร้อมกัน

ท่านได้อุปมาความต่อเนื่องกันในอริยสัจ ๔ ไว้ดังนี้ คือ

๑) ทุกขสัจ	อุปมาเหมือนกับ	สิ่งที่เป็นภาระอันหนัก
๒) สมุทยสัจ	อุปมาเหมือนกับ	ผู้แบกภาระอันหนัก
๓) นิโรธสัจ	อุปมาเหมือนกับ	ผู้ทิ้งภาระอันหนักนั้นเสีย
๔) มรรคสัจ	อุปมาเหมือนกับ	อุบายที่จะทิ้งภาระอันหนักนั้น

บุคคลใด เมื่อเจริญสติปัฏฐาน จนเกิดปัญญาเข้าไปรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ แล้ว จะทำลายวิปัสสนาธรรมที่มีอยู่ในจิตสันดานเสียได้ รู้เรื่องเหตุผลของสภาวะธรรมตามความเป็นจริง สามารถเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นความสันติสุข และรู้ถึงข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง อันเป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์

๑) ปัญญาที่รู้ทุกข์ ย่อมละวิปัสสนา ๔ ได้คือ เคยเห็นว่ารูปนามขันธ ๕ นี้ มีความสวย มีความสุข มีความเที่ยง และความเป็นตัวตนเรา

๒) ปัญญาที่รู้สมุทัย ย่อมละความเข้าใจผิดในเหตุผลของสภาวะธรรม เช่นเคย เข้าใจว่า ขันธ ๕ นี้ เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีภาวะผู้สร้างผู้ดับบันดาลให้เกิดขึ้น บัดนี้ ความเข้าใจผิดเช่นนั้น ไม่มีอีกแล้ว มีแต่นามรูปที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๓) ปัญญาที่รู้นิโรธ ย่อมละความเข้าใจผิดในสิ่งที่ไม่ใช่นิพพานว่าเป็นนิพพาน

๔) ปัญญาที่รู้มรรค ย่อมละความยึดถือในข้อปฏิบัติที่ผิด ซึ่งไม่ใช่ทางที่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน ว่าเป็นทางการปฏิบัติไปเพื่อพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ดับทุกข์

เพราะฉะนั้น การเจริญสติปัฏฐานเพื่อเข้าไปรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของชีวิต และเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ญาณทัสสนะ คือ ปัญญาที่รู้วิเศษอันบังเกิดขึ้นแก่พระพุทโธองค์ ซึ่งได้เป็นไปแล้วด้วยการตรัสรู้อริยสัจ ๔ ท่านเรียกว่า วนรอบ ๓ ของอริยสัจ ๔ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะหรือความหยั่งรู้ด้วยปัญญาในอริยสัจ ๔ ครบ ๓ รอบ คือ สัจจญาณ กิจญาณ กตญาณ

ญาณรอบที่ ๑ เรียกว่า สัจจญาณ เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในสัจธรรมทั้ง ๔ อันได้แก่ ทุกขสัจ สมุทยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ

๑. ทุกขสัจ คือ ชันธ ๕ หรือรูปนามอันเป็นตัวตนของทุกข์จริง เมื่อมีชันธ ๕ เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหลายก็ติดตามมา ได้แก่

๑) ขาติ	ความเกิดขึ้นของชันธ ๕
๒) ชรา	ความแก่อันเป็นอาการของชันธ ๕
๓) มรณะ	ความตายอันเป็นอาการของชันธ ๕
๔) โสกะ	ความแห้งใจ
๕) ปริเทวะ	การบ่นเพ้อรำพัน
๖) ทุกข์	ความไม่แข็งแรงทางกายทำให้ใจไม่สบาย
๗) โทมนัส	ความเสียใจ
๘) อุปายาส	ความคับแค้นใจ
๙) อับปิเยหิ สัมปิโยโค	ความประสพสิ่งที่ไม่ชอบ
๑๐) ปิเยหิ วิปปโยโค	ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก
๑๑) ยัมปิฉัง นลภติฯ	ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สมหวัง

สรุปแล้ว ทุกข์ เกิดมาจาก อุปาทาน ชันธ ๕ คือ ความยึดมั่นในชันธ ๕ ว่าเป็น “เรา” เป็น “ตัวตนของเรา” นั่นเอง

๒. สมุทยสัจ คือ เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กิเลสตัณหา ๓ ประการ คือ

๑) กามตัณหา คือความปรารถนายินดี เพลิดเพลินในอารมณ์ทั้ง ๕ ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

๒) ภวตัณหา คือ ความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยความเห็นผิดว่าสัตว์

นี้เที่ยง ภาพนี้เที่ยง จึงมีความยินดีในภพตนที่ได้ และในภพที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓) วิภวตัณหา คือ ความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยความเห็นผิดว่าสัตว์ทั้งหลายตายแล้วสูญสิ้นไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยใดที่จะมาทำให้เกิดอีก

๓. นิโรธสัง คือ นิพพาน เป็นธรรมที่ดับทุกข์ และดับเหตุแห่งทุกข์ คือสมุทัยสัง เพราะว่า ทุกข์นั้นเป็นผล ส่วนสมุทัยสังนั้นเป็นเหตุ เมื่อเหตุคือกิเลสดับ ผลคือทุกข์ย่อมดับไปด้วย

๔. มรรคสัง คือ มรรคมืองค์ ๘ อันเป็น มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลางเป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงความตรัสรู้หรือริสัจ ๔ อันเป็นธรรมที่ดับกิเลส และดับทุกข์

ญาณรอบที่ ๒ เรียกว่า กิจจญาณ เป็นปัญญาขั้นปฏิบัติ เมื่อศึกษามีความเข้าใจในเรื่องของอริยสังฆธรรมทั้ง ๔ แล้ว ก็ปฏิบัติตามกิจทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ทุกขสัง เป็นกิจที่ควรกำหนดรู้ เพราะทุกข์เป็นของจริงที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น จึงลงมือปฏิบัติ เพื่อกำหนดรู้ทุกข์ตามกิจนี้

๒. สมุทัยสัง เป็น กิจที่ควรละให้หมดไป เพราะสมุทัยคือกิเลสต้นเหตุ เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ต้องทำให้หมดสิ้นไป ดังนั้น จึงลงมือปฏิบัติเพื่อละกิเลสต้นเหตุตามกิจนี้

๓. นิโรธสัง เป็น กิจที่ควรทำให้แจ้ง หรือให้ถึง เพราะนิโรธคือนิพพานนั้น เป็นธรรมที่ดับกิเลสและดับทุกข์ เป็นกิจที่ต้องทำให้แจ้งหรือทำให้ถึง เพื่อดับทุกข์จึงลงมือปฏิบัติเพื่อให้แจ้งหรือทำให้ถึงตามกิจนี้

๔. มรรคสัง เป็น กิจที่ควรเจริญให้เกิดขึ้น เพราะมรรคมืองค์ ๘ เป็นธรรมที่จะทำให้เกิดนิโรธ (ความดับทุกข์) จึงลงมือปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้ทุกข์ คือ เจริญสติปัญญาอันเป็นมรรคเบื้องต้น จนวิปัสสนาปัญญาเกิด เจริญขึ้นตามลำดับของโพธิปักขิยธรรม เข้าถึงความตรัสรู้หรือริสัจ

การปฏิบัติตามกิจของอริยสังฆธรรมทั้ง ๔ นั้น ไม่ใช่ทำทีละคราว กิจทั้ง ๔ นี้ต้องปฏิบัติไปในคราวเดียวกันพร้อมทั้ง ๔ กิจ จึงจะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา อันจะทำให้ถึงพระนิพพาน

ญาณรอบที่ ๓ เรียกว่า กตญาณ เป็นปัญญาที่ยังรู้สังฆธรรมทั้ง ๔ ขั้นปฏิเวธ คือ

๑. ทุกขสัง	เป็นกิจที่ควรกำหนดรู้ ก็ได้รู้อยู่แล้ว
๒. สมุทัยสัง	เป็นกิจที่ควรละให้หมดไป ก็ได้ละเสร็จแล้ว
๓. นิโรธสัง	เป็นกิจที่ควรทำให้แจ้งหรือทำให้ถึง ก็ทำให้แจ้งหรือให้ถึงแล้ว
๔. มรรคสัง	เป็นกิจที่ควรเจริญ ก็ได้เจริญเสร็จแล้ว

ปัญญาหยั่งรู้ในญาณรอบที่ ๓ นี้ เข้าถึงรู้แจ้งตลอดหมดในอริยสังฆธรรมทั้ง ๔ โดยกิจ

อย่างแท้จริง รวมความว่าการรู้หรือรู้สัจ ๔ ด้วยปัญญาญาณครบ ๓ รอบ รวมเป็นปัญญายังรู้
อริยสัจธรรมทั้ง ๑๒ ประการ

ญาณทัสสนะมีวนรอบ ๓ ของอริยสัจ ๔ อาการ ๑๒ นี้ มีอุปการะที่เดียวเนื่องกันหมด
คือ สัจญาณ (ความรู้จากการศึกษา) เป็นอุปการะแก่ กิจญาณ (ปัญญาในการปฏิบัติ) ทั้งสัจญาณ
และกิจญาณ ก็เป็นอุปการะแก่ กตญาณ (ปัญญาขั้นปฏิบัติ) อุปมาเหมือนการทำงานจะต้องมี
ความรู้เกี่ยวกับงานที่ต้องทำ คือต้องศึกษาก่อนเมื่อมีความรู้ความเข้าใจแล้ว ก็ลงมือปฏิบัติให้
ถูกต้อง งานนั้นก็จะบรรลุถึงความสำเร็จตามประสงค์ ข้ออุปมานี้เปรียบได้ด้วยสัจญาณ กิจญาณ
และกตญาณ อันเป็นการทำงานที่จะให้ถึงความพ้นทุกข์ได้สำเร็จตามกำลังแห่งมรรคปัญญา

เมื่อได้พิจารณาอริยสัจ ๔ แล้ว จิตใจของพระมหากัปินเถระเจริญวิปัสสนาพัฒนา
ปัญญาสามารถเข้าใจธรรมจนบรรลุธรรมที่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้ง
ปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาด ปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้
เป็นอย่างดีเป็นธรรมชั้นพระโสดาบัน ส่วนพระมหากัปินเถระเจริญวิปัสสนาพัฒนาปัญญาสามารถ
เข้าใจธรรมจนบรรลุอรหัตตมรรคเป็นพระอรหันต์ จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

๔.๕.๓ การปฏิบัติอานาปานสติ

พระพุทธเจ้าตรัสอานาปานสติไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ที่ปรากฏสมบูรณ์
ที่สุดสูตรหนึ่ง คือ ในอานาปานัสสสูตร^{๓๒} ตรัสไว้ว่า อานาปานสติที่ภิกษุเจริญทำให้มากย่อมมีผล
อานิสงส์มากเจริญทำให้มากแล้วทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่เจริญทำให้มากแล้ว
ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่เจริญทำให้มากแล้วย่อมทำวิชาและวิมุตติให้
บริบูรณ์ คือ ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่า โคนไม้ หรือเรือน ว่าง นั่ง คู้ บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติ
ไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

๑. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า “เรากำลังหายใจเข้ายาว” เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัด
ว่า “เรากำลังหายใจออกยาว”

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า “เรากำลังหายใจเข้าสั้น” เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า
“เรากำลังหายใจออกสั้น”

๓. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดกองลมทั้งปวงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจัก
กำหนดรู้ชัดกองลมทั้งปวงหายใจออก”

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔-๑๕๒/๑๘๓-๑๙๕.

๔. สำเนียงกว่า “เราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักระงับกายสังขารหายใจออก”

๕. สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดปิติหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดปิติ หายใจออก”

๖. สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดสุขหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดสุขหายใจออก”

๗. สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตตสังขารหายใจออก”

๘. สำเนียงกว่า “เราจักระงับจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักระงับจิตตสังขารหายใจออก”

๙. สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตหายใจออก”

๑๐. สำเนียงกว่า “เราจักทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักทำจิตให้บันเทิงหายใจออก”

๑๑. สำเนียงกว่า “เราจักตั้งจิตไว้มั่นหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักตั้งจิตไว้มั่นหายใจออก”

๑๒. สำเนียงกว่า “เราจักเปลี่ยนจิตหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักเปลี่ยนจิตหายใจออก”

๑๓. สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก”

๑๔. สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก”

๑๕. สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก”

๑๖. สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราจักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก”

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานาปานสติอย่างพิสดารไว้ ๑๖ ชั้น โดยไม่ได้ใช้คำบริกรรมแต่ต้องกำหนดรู้ลมหายใจเข้าลมหายใจออกไปตลอดอย่างนี้ จากพุทธพจน์นี้ พึงทราบอธิบายความโดยลำดับดังต่อไปนี้

ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษน พระเสาะ หรือเป็นพระอรหันต์ ในพระธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่า

โคนไม้ เรือนมียวิหาร เป็นต้น ที่สังกัดไม่พลุกพลาญด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต แล้วนั่งคู้บัลลังก์ ขัดสมาธิซึ่งเป็นอิริยาบถที่เหมาะสมเพื่อความไม่หวั่นไหว ฟุ้งซ่านและการนั่งที่มั่นคง เพื่อลมหายใจเข้า หายใจออกจะได้เป็นไปโดยสะดวก ตั้งกายตรง คือตั้งกายท่อนบนตรงให้กระดูกสันหลัง ๑๘ ท่อน จรดกันและกัน หนึ่งเนื้อเอ็นจะได้ไม่งอไม่เกิดทุกขเวทนา จิตจะได้มีอารมณ์เดียว กัมมัฏฐานจะได้ เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าคือตั้งสติมุ่งหน้าต่อกัมมัฏฐานไม่หลงลืม มีสติหายใจเข้ามี สติหายใจออกทั้ง ๑๖ ชั้น ที่เรียกว่า “สโตการี” คือ ผู้มีสติหายใจเข้าหายใจออกเป็นปกติ

๑. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า “เรากำลังหายใจเข้ายาว” เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัด ว่า “เรากำลังหายใจออกยาว”

อธิบายว่า ลมหายใจเข้าหายใจออกยาว คือ เวลาที่หายใจเข้าหายใจออกใช้เวลา ยาวนานเหมือนลมหายใจของช้างและงู เป็นต้น จึงเรียกว่า “ยาว” ^{๓๓}

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า “เรากำลังหายใจเข้าสั้น” เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า “เรากำลังหายใจออกสั้น”

อธิบายว่า ลมหายใจเข้าลมหายใจออกสั้น คือเวลาหายใจเข้าหายใจออกใช้เวลานิด หน่อยเหมือนลมหายใจของสุนัขและกระต่าย เป็นต้น จึงเรียกว่า “สั้น” ^{๓๔}

๓. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดกองลมทั้งปวงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจัก กำหนดรู้ชัดกองลมทั้งปวงหายใจออก” ^{๓๕}

อธิบายว่า ทำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดลมหายใจเข้าลมหายใจออก ให้แจ่มแจ้งคือ ให้ปรากฏ และเป็นการทำญาณให้เกิดขึ้นด้วย

๔. สำเนียงว่า “เราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักระงับกาย สังขารหายใจออก”

อธิบายว่า ระงับดับกายสังขารคือลมหายใจเข้าลมหายใจออกที่หยาบ ๆ ไปโดยลำดับ ^{๓๖}

๕. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดปิตติหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัด ปิตติหายใจออก”

อธิบายว่า ทำปิตติให้แจ่มแจ้งปรากฏโดยอาการ ๒ คือ

๑) เมื่อเข้ามาน ๑ – ๒ ที่มีปิตติย่อมรู้แจ้งโดยอารมณ์

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๗๑-๕๗๓.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๗๑-๕๗๓.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๗๓-๕๗๔.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๗๕-๕๗๙.

๒) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๒ ที่มีปิติ ออกแล้วก็พิจารณาปิติโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมรู้แจ้งโดยความไม่หลงย่อมแทงตลอดไตรลักษณ์ได้ในขณะวิปัสสนา^{๓๗}

๖. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดสุขหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดสุขหายใจออก”

อธิบายว่า ทำสุขให้แจ่มแจ้งปรากฏโดยอาการ ๒ คือ

๑) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๓ ที่มีสุขย่อมรู้แจ้งโดยอารมณ์

๒) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๓ ที่มีสุขออกแล้ว พิจารณาสุขโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมรู้แจ้งโดยความไม่หลง ย่อมแทงตลอดไตรลักษณ์ได้ในขณะวิปัสสนา^{๓๘}

๗. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตตสังขารหายใจออก”

อธิบายว่า ทำจิตตสังขาร คือเวทนาและสัญญาให้แจ่มแจ้งปรากฏโดยอาการ ๒ คือ

๑) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๔ ที่มีเวทนาสัญญาย่อมรู้แจ้งโดยอารมณ์

๒) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๔ ที่มีเวทนาสัญญาออกแล้ว พิจารณาเวทนาสัญญาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมรู้แจ้งโดยความไม่หลง ย่อมแทงตลอดไตรลักษณ์ได้ในขณะวิปัสสนา^{๓๙}

๘. สำเนียงว่า “เราจักระงับจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักระงับจิตตสังขารหายใจออก”

อธิบายว่า ระงับดับจิตตสังขารคือเวทนาและสัญญาที่หยาบ ๆ ไปโดยลำดับ^{๔๐}

๙. สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักกำหนดรู้ชัดจิตหายใจออก”

อธิบายว่า รู้แจ้งจิตโดยอาการ ๒ คือ

๑) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๔ ย่อมรู้แจ้งโดยอารมณ์

๒) เมื่อเข้ามาน ๑ - ๔ ออกแล้วพิจารณาจิตโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมรู้แจ้งโดย

ความไม่หลง ย่อมแทงตลอดไตรลักษณ์ได้ในขณะวิปัสสนา^{๔๑}

^{๓๗} ดุราละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๗-๕๙๘.

^{๓๘} ดุราละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๘-๕๙๙.

^{๓๙} ดุราละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๘-๕๙๙.

^{๔๐} ดุราละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๘-๕๙๙.

^{๔๑} ดุราละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๙.

๑๐. สำเนียงว่า “เราจักทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักทำจิตให้บันเทิงหายใจออก”

อธิบายว่า ทำจิตให้บันเทิง ปราโมทย์ ธรรมะ ร่าเริงโดยอาการ ๒ คือ

๑) เข้าฌาน ๑ – ๒ ที่มีปิติโดยอำนาจสมาธิ

๒) เข้าฌาน ๑ – ๒ พิจารณาปิติโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ทำปิติให้เป็นอารมณ์โดยอำนาจวิปัสสนา^{๔๒}

๑๑. สำเนียงว่า “เราจักตั้งจิตไว้มั่นหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักตั้งจิตไว้มั่น หายใจออก”

อธิบายว่า ตั้งจิตคือวางจิตไว้สม่ำเสมอในอารมณ์ด้วยปฐมฌาน เป็นต้น หรือเข้าฌานทั้งหลายออกแล้วพิจารณาจิตที่ประกอบด้วยฌานโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ฌานสมาธิย่อมเกิดขึ้นแห่งตลอดไตรลักษณ์ได้ในขณะวิปัสสนา^{๔๓}

๑๒. สำเนียงว่า “เราจักเปลื้องจิตหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักเปลื้องจิตหายใจออก”

อธิบายว่า เปลื้องจิตจากนิรณด้วยปฐมฌาน จากวิตกวิจารณ์ด้วยทุติยฌาน จากปิตด้วยตติยฌาน จากสุขและทุกข์ด้วยจตุตถฌาน หรือเข้าฌานออกแล้วพิจารณาจิตที่ประกอบด้วยฌานโดยความสิ้นไปเสื่อมไป เปลื้องจิตจากนิจสัญญาด้วยอนิจจานุสสนา เป็นต้น (อนุสสนา ๗).^{๔๔}

๑๓. สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก”

อธิบายว่า การพิจารณาเห็นชั้น ๕ ว่า “ไม่เที่ยง” เพราะมีความเกิดขึ้นเสื่อมไปและเป็นอย่างอื่นไป ว่า “มีความไม่เที่ยง” เพราะอาการเกิดขึ้นเสื่อมไปและเป็นอย่างอื่นไปหรือมีแล้วไม่มี พิจารณาเห็นรูปว่า “ไม่เที่ยง” เป็นต้น^{๔๕}

๑๔. สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก”

อธิบายว่า การพิจารณาเห็นความคลายออกได้ มี ๒ อย่าง คือ

๑) ความดับไปทุกขณะแห่งสังขาร ชื่อว่า ขยะวิราคะ ย่อมเห็นได้ด้วยวิปัสสนา

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๙.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๕๙๙-๖๐๐.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๖๐๐.

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๖๐๐-๖๐๑.

๒) พระนิพพาน ชื่อว่า อัจจันตะวิราคะ เห็นได้ด้วยมรรค^{๔๖}

๑๕. สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก”

อธิบายว่า การพิจารณาเห็นดับ มี ๒ อย่าง คือ

๑) ความดับไปทุกขณะแห่งสังขาร ชื่อว่า ขยะนิโรธะ เห็นได้ด้วยวิปัสสนา

๒) พระนิพพาน ชื่อว่า อัจจันตะนิโรธะ เห็นได้ด้วยมรรค^{๔๗}

๑๖. สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราจักพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก”

อธิบายว่า การพิจารณาเห็นความสละคืน มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ปริจจาคปฏินิสสัคคะ

๒) ปักขันทนปฏินิสสัคคะ เป็นชื่อของวิปัสสนาและมรรค คือ

(๑) วิปัสสนาละกิเลสพร้อมทั้งขั้นและอภิสังขาร (บุญและบาป) ได้ด้วยตทั้งคปทาน จึงชื่อว่า ปริจจาคปฏินิสสัคคะ และเห็นโทษในสังขตธรรมเล่นไปในนิพพาน จึงชื่อว่า ปักขันทนปฏินิสสัคคะ

(๒) มรรคละกิเลสพร้อมทั้งขั้นและอภิสังขาร ได้ด้วยสมุจเฉตคปทาน จึงชื่อว่า ปริจจาคปฏินิสสัคคะและเล่นไปในนิพพานโดยทำให้เป็นอารมณ์จึงชื่อว่า ปักขันทนปฏินิสสัคคะ^{๔๘}

พระสารีบุตรเถระแสดงไว้ว่า การเจริญอานาปานสติสมาธิมีวิัตถุ ๑๖ เป็นอารมณ์ ด้วยจตุกกะทั้ง ๔ มีกายานุปัสสนาจตุกกะ เป็นต้น เมื่อเจริญบริบูรณ์ดีแล้ว ญาณ ๒๒๐ ย่อมเกิดขึ้น มีญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ เป็นต้น ดังข้อความว่า “ท่านผู้เจริญอานาปานสติสมาธิอันมีวิัตถุ ๑๖ ย่อมเกิดญาณ ๒๐๐ เศษดังกล่าวมา”

๔.๕.๔ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน

พระมหากัปปินเถระบรรลุมรรคในขณะฟังธรรมอนุปฐกิกถาและอริยสัจ ๔ จากพระพุทธเจ้าแล้ว ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุโสดาปัตติมรรคเป็นพระโสดาบัน จนถึงอรหัตตมรรคเป็นพระอรหันต์ ดังนี้

ในอดีตชาติของพระมหากัปปินเถระ ท่านได้สั่งสมบารมี เช่น สมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๘๐/๒๒๗๙-๒๘๐., วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๖๐๑.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๖๐๑.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๖๕/๖๐๑-๖๐๒.

ท่านได้ไปวิหารเพื่อฟังธรรม เห็นพระพุทธเจ้าทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง เป็นยอดของเหล่าภิกษุ ผู้สอนภิกษุให้บรรลุธรรม จึงกระทำการหาทานตลอด ๗ วัน แต่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์จำนวนมาก แล้วกระทำความปรารภกันว่า ในอนาคตกาลแม้พระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุ ผู้สอนภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ต่อจากนี้ไปอีกแสนกัป เธอจักได้เป็นมหาสาวกผู้สอนภิกษุ ให้บรรลุธรรมคราวเดียว ในศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตม เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า พระมหากัปปีนเถระ มีบุญญาธิการแต่ปางก่อนมาสนับสนุนในการบรรลุธรรม

พระมหากัปปีนเถระได้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนาญาณในขณะฟังธรรม อนุปฺพุทฺธิกาและ อริยสัจ ๔ สามารถพัฒนาปัญญาในขณะที่ได้ฟังคำอธิบายเกี่ยวกับทางสายกลาง เมื่อได้ฟังว่า ทุกขสัจเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ มรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม ได้กำหนดรู้อุปาทานชั้น ๑ และเจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘ ไปพร้อมกันจนบรรลุธรรมได้ดวงตาเห็นธรรม มีความรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญา ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาปัตติมรรค ประหาณอนุสัยกิเลสได้ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ที่แรก มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน แล้วพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต อุปสมบทตรัสว่า “จง ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ก็หมายถึงทรงชี้ชวนให้ปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อบรรลอรหัตตมรรคนั่นเอง การที่พระมหากัปปีนเถระออกบวชก่อนเป็น พระอรหันต์นั้น เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างยิ่งเหมือนสังข์ที่ขัดดีแล้ว มิใช่กระทำได้ง่าย เรียกว่า เนกขัมมะ คือ การไม่ติดใจเพลินอยู่ในกาม ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเฝ้าชวน การออกบวช เพื่อให้มีฉันทะที่จะแสวงหาความดีงาม และความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ทรงบริหาร ๘ (อัฐฐบริหาร) เป็นดังพระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ พรรษานั้น พวกท่านเหาะขึ้นสู่อากาศ ได้ด้วยฤทธิ์ กลับลงมาถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วนั่ง แสดงให้เห็นว่าขณะเมื่อได้มรรคผลนั้น อารัมมณฺปิณฑานก็เกิดขึ้นพร้อมกัน ด้วยอำนาจแห่งบุญญาธิการแต่ปางก่อน ฌานที่เกิดขึ้นพร้อมนี้ เรียกว่า “มรรคสิทธิฌาน” คือ ได้ฌานด้วยอำนาจแห่งมรรคและ ฌานประเภทนี้อาจได้อภิญญาด้วย

พระมหากัปปีนเถระ เป็นพระอรหันต์ประเภทพระปฏิสัมภีที่ปตตะ คือ พระอรหันต์ อุภโตภาควิมุตติ คือ ผู้หลุดพ้นในส่วนทั้งสอง คือ หลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรค และหลุดพ้นจากรูปกายด้วยรูปสมาบัติ เป็นการหลุดพ้น ๒ วาระ คือ ด้วยสมุจเฉท (ตัดกิเลสถอนรากเง้าด้วยปัญญา) หนหนึ่ง และด้วยมรรคสิทธิฌาน (ด้วยอำนาจแห่งบุญญาธิการแต่ปางก่อน) อีกหนหนึ่ง

การบรรลอรหัตตผลของพระมหากัปปีนเถระ และพระอรหันต์ทั้งปวง ไม่ใช่การบรรลุ มรรคผลโดยข้ามลำดับ หรือบรรลอรหัตตผลโดยไม่ผ่านการบรรลุโสดาปัตติมรรค อรหัตตมรรค อรหัตตผล ตามลำดับ โดยที่ในแต่ละระดับนั้น ท่านได้ขจัดอาสวะกิเลสละสังโยชน์ ๑๐ ประการ

ตามลำดับ แม้พระมหากัปินเถระนี้ ก็ได้บรรลุธรรม รู้แจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยลักษณะเดียวกันนี้ เป็นองค์หนึ่งในพระอสีติมหาสาวก และเป็นผู้ได้รับตำแหน่งภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านภิกษุผู้ให้อโวกาตแก่ภิกษุทั้งหลาย

๔.๗ สรุปท้ายบท

ประวัติในอดีตชาติของพระมหากัปินเถระ ท่านพระเถระรูปนี้ได้เล่าประวัติของตนในอดีตชาติ สมัยพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และได้สร้างสังฆมบารมีไว้ในอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ท่านเป็นมหาอำมาตย์ได้เข้าไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า นิมนต์พระตถาคตพร้อมด้วยศิษย์ให้เสวยและฉัน แล้วปรารภณฐานันดรนั้นพระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า มหาอำมาตย์เขาปรารภณตำแหน่งภิกษุผู้ให้อโวกาตแก่ภิกษุด้วย อีกแสนกัปจะมีพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตรมะ จะได้รับตำแหน่งภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านภิกษุผู้ให้อโวกาตแก่ภิกษุ และชาติอื่น ๆ เช่น เกิดเป็นหัวหน้าช่างหูก ทำกุศลใน พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะ

จนถึงชาติสุดท้ายเป็นพระเจ้าแผ่นดิน มีพระนามว่า พระเจ้ามหากัปินะทรงรู้ข่าว พระรัตนตรัยเกิดขึ้น ทรงสละราชสมบัติอุทิศแด่พระพุทธเจ้า แล้วเดินทางไปยังใกล้เมืองสาวถี ทรงข้ามแม่น้ำสาย ๓ สาย ด้วยอธิฐานสัจจวาจา ถึงคุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าเสด็จต้อนรับผู้จะเป็นมหาสาวก ข้ามฝั่งพ้นน้ำแล้วทรงฟังธรรมอนุพุทฺธิกา ตลอดจนถึงอริยสัจ ๔ เกิดดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นพระโสดาบัน แล้วขอบรรพชาอุปสมบท และได้ฟังพระสัทธรรมอีกครั้งบรรลุเป็นพระอรหันต์ พระมหากัปินเถระได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านภิกษุผู้ให้อโวกาตแก่ภิกษุ การบรรลุธรรมของพระมหากัปินเถระ คือ การฟังธรรมอนุพุทฺธิกา และพิจารณาอริยสัจ ๔ ด้วยการเจริญวิปัสสนาญาณิกพัฒนาปัญญาจนสามารถเข้าถึงอริยมรรคบรรลุมรรค ผล นิพพาน